

Introduktion til diskursanalyse og socialkonstruktivisme

af Joachim Ohrt Fehler, www.fehler.dk 2017.

Virkeligheden eller virkeligheder

Udgangspunktet for socialkonstruktivismen, herunder diskursanalysen, er en tvivl i forhold til om der eksisterer én objektiv virkelighed, som vi kan undersøge og opnå sand viden om.¹ Derfor holder socialkonstruktivister op med at udtale sig om hvordan virkeligheden er.² Socialkonstruktivismen står derved især i modsætning til de naturvidenskaber, men også human- og samfundsvidenskaber, der tror på én objektiv virkelighed. I stedet undersøger diskursanalysen og socialkonstruktivismen de forskellige virkeligheder, der skabes igennem sproget og hvordan verden herigennem skabes.

Diskurser og sociale konstruktioner

Socialkonstruktivister opfatter *viden* og *sandhed* som *sociale konstruktioner* og *diskurser*. Lidt forenklet kan de ses som det samme. En *social konstruktion* defineres typisk som en socialt skabt opfattelse, mens en *diskurs* defineres som forskellige udtalelser, der har det tilfælles, at de anvender de samme begreber, temaer og sammenhænge. Både sociale konstruktioner og diskurser kan beskrives som måder at opfatte og tale om forskellige forhold på. Disse sociale konstruktioner og diskurser udøver *magt* ved at sætte rammerne for, hvordan vi kan opfatte verden, hvilken viden der kategoriseres som sand, og hvilke muligheder og begrænsninger det skaber for hvad vi kan gøre. Diskurser og sociale konstruktioner skabes gennem udtalelser, også kaldet *italesættelser*, som typisk er skriftlige eller mundtlige, men i princippet kan en statue, en bygning, en melodi eller et maleri også ses som en udtalelse.

En socialkonstruktivist vil sige, at det kun er sandt at gud eksisterer eller at jorden er rund, så længe det italesættes som sandt. Altså kan *sandhed* ændre sig på tværs af forskellige tider og steder.³ Magtkampe mellem konkurrerende sandheder er et af de forhold som socialkonstruktivismen og diskursanalysen forsøger at undersøge. I tilfælde af at en konstruktion af sandheden etableres så stærkt, at andre konstruktioner får svært ved at komme til orde, anvendes begrebet *hegemoni*, som er en tilstand af dominans som ikke er fuldkommen, men stærk nok til at holde andre nede.

Diskurser og sociale konstruktioner er med til at skabe rammerne for hvordan vi kan opfatte og tale om f.eks. miljø, samtidigt med at de forandres, når nye opfattelser konstrueres. For en socialkonstruktivist var sandheden for 3000 år siden, at drivhuseffekten ikke eksisterede, fordi det ikke var noget vi talte om. I dag er miljøproblemer med CO₂ blevet en del af diskursen, og derfor giver det mening for os at diskutere. Her er der konflikt om hvorvidt sandheden om drivhuseffekten skal konstrueres som et reelt problem eller som noget vrøvl.

Subjektpositioner og videnskabelige klassifikationer

Socialkonstruktivismen og diskursanalysen opgiver troen på et individ⁴ med en selvstændig eller grundlæggende personlighed. Alternativt anvendes begrebet subjektposition. En *subjektposition* defineres som en sproglig konstruktion af en rolle med særlige kendetegn som mennesket kan indtage f.eks. lærer, elev, mand, kvinde, barn, sindssyg, læge, bager, homoseksuel eller chef. Magten fungerer igennem at diskurser skaber de rettigheder, pligter, forventninger og handlinger vi og andre finder selvfølgelige i forhold til forskellige subjektpositioner. At være homoseksuel, elev eller kvinde opfattes altså ikke som naturgivne kategorier som man er, men som kategorier man kun kan være, hvis de bliver konstrueret i diskursen. Den magt som nogle subjektpositioner tilskrives skal ikke opfattes som en magt de ejer og kan bruge, men nærmere som en magt diskursen sætter dem til at udøve. Når lægen

¹ Denne kritik af hvorvidt der eksisterer én virkelighed kaldes *antirealisme*.

² Ikke at udtale sig om hvordan virkeligheden er kaldes at være ontologisk stum. *Ontologi* (oldgræsk): Læren om de værende.

³ Troen på at viden er historisk og kulturel specifik og på den måde forandres på tværs af tid og sted kaldes *kulturrelativisme*.

⁴ Denne afvisning af individet med en grundlæggende essens eller personlighed kaldes for *antiessentialisme* og omtales ofte som subjektets død.

klassificerer⁵ en person som syg, så indgår de i en ulige magtrelation, hvor begge præges af diskursens forventninger til deres roller, for en diskursanalytiker er der altså ikke tale om at lægen har magten over patienten.

I forskellige kulturer har der været forskellige positioner, der konstrueres med en særlig magt til at italesætte sandheden f.eks. en shaman eller paven. I vores samfund tilskrives subjektpositionen forsker en afgørende rolle i forhold til at fremlægge *videnskabelige klassifikationer*⁶ og derved sandheden om verden. Her er subjektpositionerne og de videnskabelige klassifikationer ikke en objektiv sandhed, men blot en blandt mange måder at skabe virkeligheden på.

En patient der accepterer en psykiaters diagnose som sindssyg er et eksempel på, når magten fungerer mest effektivt.⁷ Her er personen aktivt med til at reproducere den sandhed psykiateren italesætter. Denne konstruktion af sandheden giver både begrænsninger, f.eks. mulig tvangsindlæggelse eller tvangsmedicinering, og privilegier, f.eks. økonomisk støtte uden at skulle søge et arbejde. Til tider vil en patient nægte at underkaste sig diagnosen som sindssyg. Her taler socialkonstruktivister om at der opstår en konflikt om at definere sandheden om patienten.

Opsummerende beskæftiger socialkonstruktivister og diskursanalytikere sig altså med hvordan viden på forskellige måder konstrueres og hvilke magtrelationer dette skaber.

Definitioner

Virkelighed: En social konstruktion. For diskursanalytikere og socialkonstruktivister er det umuligt at afgøre hvorvidt der eksisterer én objektiv virkelighed udenfor diskurserne. Alternativt taler de om hvordan forskellige virkeligheder konstrueres.

Viden: En social konstruktion.

Sandhed: En social konstruktion. For diskursanalytikere og socialkonstruktivister ændrer sandhed sig på tværs af forskellige tider og steder afhængigt af hvad der konstrueres som sandt.

Italesættelse: En udtalelse. Italesættelser konstruerer viden og sandhed. Ofte er italesættelser skriftlige eller mundtlige, men det dækker også over andet som statuer, bygninger, melodier eller malerier.

Social konstruktion: En socialt skabt opfattelse.

Diskurs: Forskellige udtalelser der har det tilfælles at de anvender de samme begreber, temaer og sammenhænge og derigennem konstruerer en særlig viden og sandhed.

Magt: De konsekvenser forskellige diskurser eller konstruktioner får for vores muligheder for at opfatte verden og handle.

Hegemoni: Tilstand af dominans, der ikke er fuldkommen, men stærk nok til at holde andre nede.

Videnskabelig klassifikation: En konstruktion der i vores samfund tilskrives særlig magt i forhold til at definere sandheden.

Subjektposition: Sproglig konstruktion af en rolle med særlige kendetegn som mennesket kan indtage og som skaber specifikke magtrelationer.

Objektivering: En klassifikation, en social konstruktion.

Subjektivering: At underkaste sig en objektivering, også kaldet social konstruktion eller klassifikation.

⁵ Kategoriserer: Synonymt med konstruktion, klassifikation og ordet *objektivering* som mange diskursanalytikere anvender.

⁶ Også kaldet en videnskabelig objektivering eller videnskabelig konstruktion.

⁷ At underkaste sig en klassifikation, også kaldet objektivering eller social konstruktion, kaldes af mange diskursanalytikere for *subjektivering*.